
ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XXXVIII, 4

SECTIO J

2025

*Akademia Bialska im. Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych

**Klaipėdos Valstybinė Kolegija, Lithuania, International Relations Department

***Akademia Bialska im. Jana Pawła II, Wydział Nauk o Zdrowiu

STANISŁAWA KATARZYNA NAZARUK*

ORCID: 0009-0005-9712-9373

s.nazaruk@dyd.akademiabialska.pl

JŪRATĖ DANIELIENĖ**

j.danieliene@kvk.lt

BARBARA SOKOŁOWSKA

ORCID: 0000-0002-9711-122X

b.sokolowska@dyd.akademiabialska.pl

*Pomoc ukraińskim dzieciom wewnątrznie przesiedlonym
w czasie drugiej fali migracji w Ukrainie*

Assistance to Ukrainian Children Internally Displaced During the Second Wave of Migration
in Ukraine

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Nazaruk, S.K., Danielienė, J., Sokołowska, B. (2025). Pomoc ukraińskim dzieciom wewnątrznie przesiedlonym w czasie drugiej fali migracji w Ukrainie. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 38(4), 133–143. DOI: 10.17951/j.2025.38.4.133-143.

ABSTRAKT

Celem artykułu jest zaprezentowanie oryginalnych wyników badań przeprowadzonych wśród dyrektorów szkół podstawowych i przedstawicieli samorządu z obwodu lwowskiego w Ukrainie. Mimo że wojna na Ukrainie toczy się już ponad 3 lata, to do tej pory nie odnotowano badań w zakresie oceny działań pomocy dzieciom przesiedlonym w drugiej fali migracji. Poznanie działań, jakie wdrożyli dyrektorzy szkół i samorządy w zachodniej Ukrainie w związku z przyjęciem dzieci z okupowanych i przesiedlonych terenów, jest istotne, ponieważ wojna generuje wiele zmian w ukraińskim systemie edukacyjnym, a także w priorytetach zadań samorządu. W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego i dwa autorskie kwestionariusze; jeden kwestionariusz ankiet adresowano do dyrektorów szkół podstawowych, a drugi kwestionariusz wywiadu skierowano do

przedstawicieli samorządu z obwodu lwowskiego. Badaniem objęto grupę 20 dyrektorów szkół podstawowych oraz ośmiu przedstawicieli samorządu. Badania zrealizowano w 2024 roku z zastosowaniem zasad etycznych i świadomej zgody osób badanych. Analiza wyników z przeprowadzonych badań pozwoliła poznać działania dyrektorów i samorządu oraz określić ich algorytm i potrzebę pozyskiwania środków finansowych z różnych źródeł, szczególnie z pomocy zagranicznej. Szkoły wykazały zdolności adaptacyjne w planowaniu procesu edukacyjnego w warunkach stanu wojennego. Doświadczenia zdobyte przez ukraińskie samorządy i szkoły w czasie wojny mogą posłużyć innym krajom, gdzie powstają konflikty zbrojne.

Słowa kluczowe: uczeń przesiedlony; wojna, migracja; szkoła podstawowa; samorząd

WPROWADZENIE

Wojna na terytorium Ukrainy spowodowała przepływ ludności na skalę nieznaną w Europie. Na terenach objętych działaniami wojennymi naturalna była ucieczka i ewakuacja ludności. Specjaliści ds. migracji uważają, że w związku z wojną na Ukrainie mamy do czynienia z falami wewnętrznych migracji, które polegają na przesiedlaniu, głównie kobiet i dzieci (90%), z regionów, na których toczą się działania wojenne i czasowo już okupowanych, na tereny zachodniej i środkowej Ukrainy w celu zapewnienia im bezpieczeństwa, zdrowia i życia (Makaro, Dębicki, Kovalisko, 2023). Pojęcie wewnętrznej migracji dotyczy przemieszczania się ludzi w obrębie jednego kraju, bez przekraczania granic państwowych. Oznacza zmianę miejsca zamieszkania lub czasowego pobytu z jednego regionu, miasta czy wsi do innego (Dmochowska, 2014, s. 408–409).

Przesiedleńcy za miejsca docelowe wybierali i wybierają miasta w zachodniej i centralnej Ukrainie. Te przesiedlenia zmieniają się i mają różne nasilenia. Cechuje je charakter fali. Pierwsza fala migracji nastąpiła tuż po rozpoczęciu pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę, czyli 24 lutego 2022 roku (Chugaievskia, Dybała, Wisła, 2023). Wówczas w bardzo krótkim czasie miliony osób uciekło z kraju, głównie były to kobiety i dzieci. Ludność opuszczała swoje domy, aby mieć szansę na przeżycie. Natomiast według informacji Amerykańskiego Instytutu Studiów nad Wojną (ISW) działania wojenne nasiliły się od października/listopada 2022 roku i nadal generują przesiedlenia (UKRINFORM, 2025). Rosja rozpoczęła zmasowane ataki w obwodzie: chersońskim, zaporoskim, ługańskim, donieckim i charkowskim, które niestety spowodowały drugą falę migracji. Wiele osób, które wcześniej zostały w kraju (matki z dziećmi, osoby niechętne wyjazdowi), zaczęło wyjeżdżać z powodu pogarszających się warunków bytowych i nadchodzącej zimy (Council of the European Union, 2023).

W czasie wojny to dzieci są najbardziej poszkodowaną grupą osób. Zmuszono je do ucieczki, pozbawiono szczęśliwego dzieciństwa i beztroskich zabaw. Wyzwania, przed którymi stanęły dzieci, to nie tylko problemy z adaptacją i edukacją, ale też brak bliskich relacji, samotność i obniżone poczucie bezpieczeństwa

w środowiskach przesiedlonych, do których trafiły, brak zakotwiczenia w nowym środowisku i utrata środowiska rodzinnego. Dlatego ważne jest, aby dzieci przebywały poza granicami działań wojennych i aby nie doznały traumy psychicznej, a od strony edukacyjnej kluczowe znaczenie ma zapewnienie im ciągłości nauki w bezpiecznych warunkach. Wojna pogłębia istniejące dysproporcje w osiągnięciach edukacyjnych dzieci bezbronnych, przesiedlonych, zarówno tych do wewnątrz kraju, jak i za granicą. Dlatego ten problem wymaga dogłębnych badań (Bocharova, Melnik, 2023; OECD, 2023).

W zakresie pomocy dzieciom w czasie wojny istotne znaczenie ma strategia działań pomocowych adresowana do nich, w której opracowano znajomość potrzeb odbiorców, szczegółowe cele, rodzaje działań, harmonogram i algorytm zadań do realizacji przez szkoły i samorządy na poziomie obwodów, rejonów i rad¹. Mimo że wojna na Ukrainie toczy się już ponad 3 lata, to do tej pory nie odnotowano badań w zakresie oceny działań pomocy dzieciom przesiedlonym w drugiej fali migracji. Poznanie działań, jakie wdrożyli dyrektorzy szkół i samorządy w zachodniej Ukrainie w związku z przyjęciem dzieci z okupowanych terenów, jest bardzo aktualne, ponieważ wojna generuje wiele zmian w ukraińskim systemie edukacyjnym. Dzieci, które doświadczyły wojny i przesiedleń, są narażone na znaczną liczbę problemów ze zdrowiem psychicznym i mogą wykazywać reakcje psychologiczne na takie bezprecedensowe przeciwności losu (Betancourt, Khan, 2008; Budnyk, Sajdak-Burska, 2023). Eksperti ds. wsparcia psychospołecznego Międzynarodowej Federacji Czerwonego Krzyża ostrzegali, że przymusowa migracja jest globalną chorobą endemiczną, która powoduje zakłócenia zdrowia psychicznego dzieci (Muneghina, 2022). W Polsce opublikowane badania dotyczyły przygotowania szkół na przyjęcie uczniów-uchodźców z Ukrainy oraz ich integracji z polskim systemem edukacji (Herbst, Sitek, 2023; Nazaruk, Ruszkowska, Sokołowska, Budnyk, Tkachuk, Dąbrowska, 2024; Ruszkowska, Nazaruk, Budnyk, 2025). W tym miejscu należy zwrócić uwagę na proces integracji dzieci przesiedlonych ze środowiskiem „nowym”, do którego przybyli, ponieważ wynika on z wielu uwarunkowań i przebiega stopniowo. Podmioty zajmujące się edukacją oraz integracją dzieci przesiedlonych wymagają intensywnej współpracy i realizacji celowych działań, a nawet interwencji psychospołecznych, które mogłyby odpowiadać przekonującym potrzebom umysłowym dzieci w diasporze, gdy przechodzą one do nowego środowiska zarówno szkolnego, jak i zamieszkania (Budnyk, Delenko, Dmytryshchuk, Podanovska, Kuras, Fomin, 2023; Sordé-Martí, Abdul Ghani, Almobarak, Chiappelli, Flecha, Hristova, Krasteva, Kjellberg, McQuillan, Nixon, Qasemi, Serradell, Aiello, Swords, Abdulrahman, 2023).

¹ System podziału terytorialnego Ukrainy jest trzystopniowy, dzieli się na obwody, rejon i rady miejskie, wiejskie lub dzielnicowe. Samorządy w obwodach miast w Ukrainie nazywają się Hromady (wspólnoty) (ukr. ррома), które stanowią lokalne jednostki samorządu terytorialnego.

Przedstawione z konieczności w skrócie problemy były powodem do zaprojektowania badań naukowych we współpracy polsko-ukraińskiej. Stały się one oczywiste w obliczu toczącego się zbrojnego konfliktu w Ukrainie oraz z uwagi na powstające nowe „ogniska” wojny na świecie (Bharti, 2022). Punktem docelowym zaplanowanych badań było znalezienie odpowiedzi na główny problem sformułowany w formie pytania: Jakie działania w zakresie pomocy dzieciom przesiedlonym wdrożyli dyrektorzy szkół, a jakie samorządy z obwodu lwowskiego w czasie drugiej fali migracji w Ukrainie?

W celu uszczegółowienia głównego problemu sformułowano cztery problemy szczegółowe:

- 1) Czy uczniowie wewnętrznie przesiedleni otrzymali pomoc ze strony szkoły i samorządu?
- 2) W jaki sposób szkoły podstawowe zapewniają uczniom edukację w warunkach stanu wojennego?
- 3) Jakie działania wdrożyli dyrektorzy szkół w zakresie pomocy uczniom przesiedlonym?
- 4) Jakie działania wdrożyły samorządy w zakresie pomocy szkołom w czasie wojny?

PROCEDURA I METODY BADAŃ

Głównym celem zaprojektowanych badań była ocena działań pomocowych adresowanych do dzieci przesiedlonych z regionów okupowanych i toczących się walk do regionów zachodniej Ukrainy. Trafna i obiektywna ocena pomocy i jej zakresu do odpowiednio adresowanych grup docelowych pomoże w ustaleniu jej efektywności. Badania przeprowadzono we Lwowie i obwodzie lwowskim wśród 20 dyrektorów szkół podstawowych i ośmiu przedstawicieli samorządu. Nieduża liczba respondentów wynikała z trudności w dotarciu do osób badanych. Lwów to miasto w zachodniej Ukrainie, do którego od początku wojny (od 24 lutego 2022 roku) przesiedlono znaczną liczbę rodzin z dziećmi albo tylko dzieci z opiekunami z terenów wschodniej i południowej Ukrainy, gdzie toczyły się działania wojenne. W związku z tym dyrektorzy szkół i samorządy stanęły przed nowymi wyzwaniami, a mianowicie z jednej strony dostosowania pracy szkoły do warunków stanu wojennego, a z drugiej strony do przyjęcia, integracji i pomocy uczniom wewnętrznie przesiedlonym oraz zapewnienia im pomocy socjalnej i mieszkaniowej. Charakter problemu badawczego był czynnikiem decydującym w procesie planowania koncepcji badań, ponieważ wpłynął na wybór narzędzi pomiarowych, aby zapewnić trafność i rzetelność badań (Pilch, Bauman, 2002). Metody ilościowe zastosowano w odniesieniu do identyfikacji działań dyrektorów szkół podstawowych w zakresie pomocy dzieciom ukraińskim wewnętrznie przesiedlonym w czasie drugiej fali migracji. W realizacji tego celu posłużono

się metodą sondażu diagnostycznego, techniką ankietowania i autorskim kwestionariuszem ankiety. Badania wśród dyrektorów szkół zrealizowano w maju 2024 roku. Natomiast metody jakościowe zastosowano w celu poznania realnych działań samorządów w zakresie pozyskiwania środków finansowych/rzeczowych przeznaczonych na funkcjonowanie pracy szkół w czasie wojny i pomocy osobom przesiedlonym. W badaniach jakościowych zastosowano technikę indywidualnych pogłębionych wywiadów, które przeprowadzono z ośmioma przedstawicielami samorządów z gminy miejskiej – Lwów i gmin w obwodzie lwowskim: Horodok, Hlyniany, Zhydaczków i Stryj. Wybór takiej techniki jest oczywiście niedoskonały, gdyż obarczony jest w pewnym stopniu subiektywizmem badanych, na co zwracają uwagę niektórzy badacze (Pilch, Bauman, 2002; Wiśniewska, 2013). Jednak ze względu na przedstawiony problem badań i pracę samorządów w warunkach stanu wojennego zastosowanie wymienionej techniki może być uzasadnione. Wywiady z przedstawicielami samorządów zrealizowano w czerwcu 2024 roku. W badaniach zastosowano nielosowy, okolicznościowo-celowy dobór próby. Udział w badaniu wzięły tylko chętne osoby, którym zapewniono pełną anonimowość i którzy zadeklarowali swój udział na udzielenie wywiadu. Badania przeprowadzono z zachowaniem zasad etycznych.

DZIAŁANIA POMOCOWE WPROWADZONE PRZEZ SAMORZĄDY

Ze względu na toczącą się wojnę budżety samorządów miast i ich obwodów znajdują się w trudnej sytuacji, m.in. ze względu na ograniczone środki ekonomiczne. Według oficjalnych danych rządu Ukrainy od 24 lutego 2022 roku na skutek działań wojennych utracono 3,5 mln miejsc pracy, a PKB, czyli wartość produkowanych w kraju dóbr i usług, skurczyła się o 30% w stosunku do poziomu przedwojennego. Raport RDNA4 – wspólne dzieło Komisji Europejskiej, Banku Światowego, ukraińskiego rządu i ONZ – ocenia, że na koniec 2024 roku łączne straty Ukrainy spowodowane działaniami wojennymi, uwzględniające zarówno bezpośrednie zniszczenia, jak i pośrednie szkody, sięgnęły 589 mld dolarów, czyli o 90 mld dolarów więcej niż przed rokiem (*Kraj w ruinie?*, 2025; Potapenko, Kaplan, Dvигun, Valewskyi, Tokman, Stepyko, Holowka, 2022). Najbardziej ucierpiały zasoby mieszkaniowe, transport, energetyka, handel, przemysł i oświata. Nie podajemy wielkości strat, ponieważ zdecydowanie różnią się one w zależności od tego, kto je liczy. Przedstawione niektóre dane ekonomiczne nie pozostały bez wpływu na budżety samorządów i realizowane przez nich zadania, do których należą:

- 1) zakładanie szkół i innych instytucji edukacyjnych (przedszkoli);
- 2) organizowanie i utrzymanie pracy szkół oraz instytucji edukacyjnych;
- 3) modernizacja obiektów szkolnych, zapewnienie wyposażenia technicznego i materialnego budynków;

- 4) zapewnienie infrastruktury niezbędnej do prowadzenia edukacji;
- 5) zapewnienie transportu (np. dojazdu uczniów, nauczycieli) do szkół;
- 6) organizacja opieki medycznej;
- 7) organizacja żywienia szkolnego (stołówki szkolne);
- 8) zapewnienie dostępu do wczesnej edukacji;
- 9) zapewnienie średniej edukacji i kształcenia zawodowego oraz pozaszkolnych form edukacji dla mieszkańców danej wspólnoty;
- 10) wspieranie uczniów z grup wrażliwych: dzieci z niepełnosprawnościami, dzieci osieroconych, dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej;
- 11) wspieranie instytucji pozaszkolnych: domów kultury, młodzieżowych centrów, organizacji dziecięcych i młodzieżowych;
- 12) wspieranie działań wychowawczych i opiekuńczych, przeciwdziałanie zaniedbaniom, takim przykładem może być opracowanie i wdrożenie planów przeciwdziałania i zwalczania bullyingu (przemocy i zastraszania) w szkołach.

Ze względu na zmniejszone budżety samorządów ograniczono środki na edukację i tworzenie warunków osobom wewnątrznie przesiedlonym z innych regionów kraju, co wymaga dodatkowych wysiłków ze strony władz, społeczności lokalnych i dyrektorów szkół w celu zapewnienia odpowiedniej jakości kształcenia i bezpieczeństwa w zakresie nauczania, wychowania oraz opieki uczniów.

Przykłady realizowanych szczegółowych działań i programów przez samorządy z gminy miejskiej Lwów i niektórych gmin z obwodu lwowskiego są następujące:

- 1) Pozyskanie środków z pomocy zagranicznej wielu państw i światowych organizacji pozarządowych na wyżywienie uczniów. W obwodzie lwowskim ok. 7 000 uczniów klas I–IV w 41 placówkach oświatowych otrzymuje gorące posiłki przy współfinansowaniu ze środków programu ONZ.
- 2) Dodatkowo 45 szkół w obwodzie lwowskim otrzymało pomoc finansową ze Światowego Programu Żywnościowego (World Food Programme), aby zapewnić zbilansowaną żywność uczniom, szczególnie tam, gdzie jest najwięcej trudności ekonomicznych.
- 3) Uruchomiono Program „Pakunok Shkolyara”, polegający na jednorazowej pomocy pieniężnej w wysokości 5000 hrywien dla rodziców dzieci, które rozpoczynają naukę w pierwszej klasie (sfinansowano ze środków rad gmin).
- 4) W stosunku do dzieci przesiedlonych wdrożono zdalną edukację (IDP), pod nazwą „Ukrainian Distance School”, jako projekt wolontariacki uruchomiony przez Departament Edukacji i Nauki Obwodu Lwowskiego wraz z Centrum Innowacyjnych Technologii Edukacyjnych Politechniki Lwowskiej. Zapewnia on dostęp do edukacji dzieciom, które musiały opuścić dom.

- 5) Opracowano i wdrożono programy stypendialne, tzw. granty, szczególnie adresowane do młodzieży i studentów przesiedlonych.
- 6) Realizowano wsparcie infrastrukturalne i modernizację szkół na przygotowanie do zimy: około 100 szkół w obwodzie lwowskim, otrzymuje środki (np. 290 000 hrywien) na ocieplenie, wymianę okien i drzwi, zakup i naprawę urządzeń do ogrzewania.
- 7) Przebudowano i zmodernizowano przedszkola i szkoły, np. w miejscowości Pidberiztsi (obwód lwowski) powstały nowe klasy, przedszkole, remonty budynku, prace termomodernizacyjne, ulepszenie infrastruktury (oczyszczalnie, boisko itp.).
- 8) PRAGMATIKA.MEDIA, to projekt „Leave no one behind partnership” – ponad 100 szkół, w tym wiele z terenu Lwowa, otrzymało nowy sprzęt komputerowy, rozwijane są programy STEM, przedsiębiorczości i technologii oraz robotyki.

Wymienione przykłady pozyskania funduszy/programów na działania samorządów nie są jedynymi, jakie realizują. Państwo pokrywa część kluczowych wydatków samorządów, szczególnie na edukację, opiekę społeczną, ochronę ludności i infrastrukturę krytyczną, choć zakres tej pomocy zmienia się w zależności od sytuacji frontowej i budżetu państwa. W zakresie pomocy dzieciom przesiedlonym wdrożono następujące działania:

- 1) Dom wsparcia dla dzieci ewakuowanych.
- 2) Schronisko w Dobromylu (obwód lwowski).
- 3) Programy żywieniowe w szkołach.
- 4) Schronisko „Safe Place” w centrum Lwowa.
- 5) Utworzono hub integracyjny we Lwowie.
- 6) Warsztaty i zajęcia rekreacyjne tzw. „Feminist Workshop”.
- 7) Wsparcie psychologiczne i socjalne przez koordynacyjne centra.
- 8) Współpraca z Czerwonym Krzyżem i lokalnymi strukturami społecznej pomocy.

DZIAŁANIA POMOCOWE WPROWADZONE PRZEZ DYREKTORÓW SZKÓŁ

Dyrektorzy szkół – nie tylko ze Lwowa, ale i z innych miast zachodniej Ukrainy – dzięki doświadczeniu pracy w szkole w warunkach stanu wojennego jako kluczowe działanie wskazali zapewnienie bezpieczeństwa uczniom i pracownikom (opracowanie planów ewakuacji, utworzenie schronień na czas ataków rakietowych, utworzenie w szkole punktu „niezniszczalnego” – ogrzewanego pomimo przerw w dostawie prądu i ciepła, przeszkolenie wychowawców i uczniów w zakresie reagowania w sytuacjach awaryjnych).

Ponadto jako istotne działania wskazali utworzenie i egzekwowanie protokołów reagowania i postępowania w sytuacjach awaryjnych w szkołach – tzw. protokół bezpieczeństwa. Wskazano w nim sposoby reagowania na alarmy o nalotach, na groźby bombowe, procedury ewakuacyjne, szukania schronienia, zdalnego nauczania podczas zajęć. Ten protokół wprowadzono obowiązkowo na polecenie Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy.

Drugim działaniem pomocowym było zapewnienie kontynuacji procesu edukacyjnego pomimo sytuacji militarnej poprzez wdrażanie alternatywnych, innowacyjnych metod nauczania, takich jak kształcenie na odległość, tworzenie projektów, edukacja zorientowana na badania, nauczanie problemowe, gry dydaktyczne, nauczanie dialogiczne i interakcji zespołowej, technologie rozwojowe, technologie interaktywne, technologie rozwoju osobistego lub organizowanie zajęć w bezpiecznych lokalizacjach. W tym celu wypracowano katalog czynności niezbędnych do bezpiecznej realizacji procesu edukacyjnego, tj. przegląd układu klas, codzienne powtarzanie z uczniami protokołów ewakuacji i przeprowadzanie okresowych ćwiczeń, nauczanie dzieci podstaw bezpieczeństwa, zadbanie o „nowych” uczniów, którzy przybyli z obszarów dotkniętych aktywnym konfliktem zbrojnym, zapewnienie kadry pedagogicznej przeszkolenia w zakresie udzielania pierwszej pomocy, a także szkoleń psychologicznych dla różnych kategorii pracowników.

Działanie nauczycieli i psychologów mające na celu rozpoznanie u uczniów wewnątrznie przesiedlonych z obszarów objętych bezpośrednimi działaniami wojennymi na tereny zachodniej Ukrainy problemów adaptacyjnych, edukacyjnych, społecznych, komunikacyjnych, psycho-emocjonalnych czy depresji. Opracowano i wdrożono zindywidualizowane bezpłatne wsparcie psychologiczne w celu przezwyciężenia sytuacji stresowych i traum emocjonalnych uczestnikom procesu edukacyjnego, szczególnie z wykorzystaniem strategii duchowego wsparcia i solidarności, skupiając się na priorytetowych wartościach ludzkich, życzliwości i wzajemnej pomocy.

Działanie szczególnie wdrażane do uczniów wewnątrznie przesiedlonych to różnego rodzaju przedsięwzięcia o charakterze integracyjnym, mające na celu ułatwienie tym uczniom przystosowanie się do nowych środowisk szkolnych i miejsc zamieszkania poprzez zaangażowanie ich do wspólnych prac charytatywnych na rzecz wojska, tj. organizacja jarmarków, produkcja świec „okopowych” czy tkanie siatek maskujących dla wojska; wykonywanie rysunków „motywacyjnych”, kartek okolicznościowych, bransoletek patriotycznych i przekazywanie ich żołnierzom ukraińskim, a ponadto organizowanie lokalnych wycieczek historycznych (turystycznych), aby pomóc w adaptacji do nowych środowisk zamieszkania. Zalecono wykorzystanie strategii duchowego wsparcia i solidarności, skupiając się na priorytetowych wartościach ludzkich, życzliwości i wzajemnej pomocy. Stwierdzono potrzebę integracji w nowym środowisku szkolnym i miejscu zamieszkania.

PODSUMOWANIE

W trudnym okresie rosyjskiej agresji militarnej praca samorządów różnych poziomów i szkół w zakresie zapewnienia dzieciom ciągłości edukacji stała się wyjątkowo istotna i trudna. Podjęto działania i opracowano programy w celu poszukiwania nowych rozwiązań i ich wdrożenia w życie. W czasie trwającej ponad 3 lata wojny na terytorium Ukrainy konieczne stało się stworzenie odpowiednich warunków, które zapewnią uczniom bezpieczeństwo, kontynuację nauki, a dzieciom przesiedlonym adaptację do „nowego” środowiska. Niepokojące jest jednak to, że samorządy ze względu na brak środków w budżetach nie są w stanie w pełnym zakresie zrealizować wielu zadań dotyczących utrzymania szkół i pomocy uczniom, w tym przesiedlonym, np. opieki medycznej, modernizacji budynków szkolnych, zapewnienia odpowiedniej infrastruktury, transportu, środków na wspieranie uczniów z grup „wrażliwych”.

Badania pokazały, przed jakimi zadaniami stanęły władze samorządowe i szkolne, czyli dyrektorzy szkół i samorządowcy, aby zapewnić uczniom bezpieczne środowisko i dostosować warunki kształcenia do stanu wojennego. Z drugiej strony dyrektorzy stanęli przed poważnymi wyzwaniami w swojej działalności zawodowej ze względu na fakt „napływu” dzieci przymusowo przesiedlonych z regionów, w których toczą się aktywne działania wojenne lub które zostały okupowane. Dyrektorzy szkół włożyli ogromny wysiłek w funkcjonowanie środowisk szkolnych, które nie były przygotowane na pracę w czasie wojny i przyjęcie dzieci przesiedlonych. Trwająca wojna przyczyniła się do wyczerpania zasobów materialnych (szkół i samorządów) oraz zubożenia potencjałów ludzkich. Uwarunkowane wojną czynniki spowodowały, że społeczeństwo i ukraiński system edukacji znajduje się w trudnej sytuacji, co przyczyniło się do poszukiwania nowych rozwiązań, programów oraz środków finansowych na realizację zadań, szczególnie w zakresie edukacji, wychowania, pomocy socjalnej i mieszkaniowej. Należy jednak zauważyć, że szkoły wykazały elastyczność i zdolności adaptacyjne w planowaniu procesu edukacyjnego w warunkach stanu wojennego, np. zmianę godzin pracy placówki oświatowej, łączenie formatów synchronicznych lub asynchronicznych w nauce, stosowanie różnych form interakcji pedagogicznej. Co więcej, zwrócono uwagę na niestabilny stan psycho-emocjonalny dzieci, szczególnie przesiedlonych, i zorganizowano im pomoc. Warto podkreślić efekty współpracy szkół i samorządów z niektórymi uczelniami wyższymi, np. Politechniką Lwowską, które zaowocowały wdrożeniem projektu zdalnej edukacji (IDP) w dostępie do edukacji dzieciom przesiedlonym. Współczesne ukraińskie szkoły i samorządy koncentrują się na integracji z przestrzenią europejską – pozyskano wiele programów w zakresie pomocy żywieniowej i technologicznej.

Podsumowując, należy stwierdzić, że ukraiński system edukacji i samorządy wykazują zdolności adaptacyjne w zakresie wyzwań uwarunkowanych wojną

i poszukują nowych rozwiązań, w ten sposób zdobywając bezcenne doświadczenie w funkcjonowaniu i rozwoju w warunkach stanu wojennego. Podane przykłady inicjatyw i programów o charakterze międzynarodowym dotyczące funkcjonowania i pracy szkół w sytuacji kryzysu wojennego należy ocenić jako bardzo pomocne i konieczne do właściwego realizowania działań o charakterze edukacyjnym, wychowawczym i opiekuńczym podejmowanych w środowiskach szkolnych. Autorki badań zdają sobie sprawę, że przedstawione wyniki nie wyczerpały tematu badawczego i należy je pogłębiać w dalszym ich projektowaniu.

BIBLIOGRAFIA

- Betancourt, T.S., Khan, K.T. (2008). The Mental Health of Children Affected by Armed Conflict: Protective Processes and Pathways to Resilience. *International Review of Psychiatry*, 20(3), 317–328. DOI: 10.1080/09540260802090363.
- Bharti, S. (2022). The Re-Emergence of the Ukraine Crisis and Role of the European Union in the De-Escalation of Conflicts. *European Journal of Transformation Studies*, 10(1), 6–19. <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/journal-transformation/article/view/73> [dostęp: 4.05.2023].
- Bocharova, O., Melnik, I. (2023). Wojna na Ukrainie: edukacja uchodźców w Europie. *Společnostvo. Edukacija. Język*, t. 18, 17–30. DOI: 10.19251/sej/2023.18(2).
- Budnyk, O., Delenko, V., Dmytryshchuk, N., Podanovska, H., Kuras, V., Fomin, K. (2023). The Teaching Approach for Ukrainian Children Affected by War: Addressing Challenges in the 21st Century. *Revista Brasileira De Educação Do Campo*, 8, e17332. DOI: 10.20873/uft.rbec.e17332ABNT.
- Budnyk, O., Sajdak-Burska, A. (2023). Pedagogical Support for Ukrainian War-Affected Children: Future Teachers' Readiness to Work in Crisis. Comparative Analysis of Research Results in Ukraine and Poland. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, 10(3), 16–31. DOI: 10.15330/jpnu.10.3.16-31.
- Chugaievsk, S., Dybała, A., Wiśła, R. (2023). Ukraiński kryzys migracyjny. Konsekwencje ekonomiczne dla krajów Unii Europejskiej i Ukrainy: wyzwania oraz ryzyka. W: P. Szymczyk, I. Domina (red.), *Migracje i uchodźstwo ludności: trendy, problemy, wyzwania* (s. 77–122). Lublin: Wydawnictwo Naukowe Tygiel.
- Council of the European Union (2023). *Infographic – Refugees from Ukraine in the EU*. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukraine-refugees-eu/> [dostęp: 13.08.2024].
- Dmochowska, H. (2014). *Mały Rocznik Statystyczny Polski*. Wydawnictwo Głównego Urzędu Statystycznego.
- Herbst, M., Sitek, M. (2023). Edukacja na emigracji: Ukraińscy uczniowie-uchodźcy w systemie szkolnictwa w Polsce po wojnie rosyjsko-ukraińskiej. *European Journal of Education*, 58(4), 575–594. DOI: 10.1111/ejed.12587.
- Kraj w ruinie? Gospodarka się skurczyła, ale nie załamała*. <https://subiektywnieofinansach.pl/ukraina-po-trzech-latach-wojny-w-jakim-stanie-jest-gospodarka> [dostęp: 25.05.2025].
- Makaro, J., Dębicki, M., Kovalisko, N. (2023). Charakterystyka ukraińskich migracji wewnętrznych (do Lwowa) i zewnętrznych (do Wrocławia) – w kontekście inwazji Rosji na Ukrainę. *Konteksty Społeczne*, 2(21), 113–121.
- Muneghina, O. (2022). *Bicie serca ludzkości: Zdrowie psychiczne dzieci migrujących*. Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy Centrum Psychospołeczne. <https://pscentre.org/news/heartbeat-of-humanity-mental-health-of-children-in-migration/> [dostęp: 25.05.2024].

- Nazaruk, S.K., Ruszkowska, M.U., Sokołowska, B., Budnyk, O., Tkachuk, T., Dąbrowska, I. (2024). Wyzwania w zarządzaniu szkołami w czasie wojny. Badania polsko-ukraińskie. *Journal of Modern Science*, 58(4), 179–200. DOI: 10.13166/jms/192197.
- OECD (2023). PISA 2022 Results (Volume II) Learning During – and From – Disruption. PISA, OECD Publishing, Paris.
- Pilch, T., Bauman, T. (2002). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Potapenko, V., Kaplan, Y., Dvигun, A., Valewskyi, O., Tokman, V., Stepyko, M., Holowka, A. (2022). *Sytuacja społeczno-demograficzna na Ukrainie: sposoby przewyżyczenia skutków wojny*. Kijów: Narodowy Instytut Studiów Strategicznych. <https://niss.gov.ua/news/komentar-eksper-tiv/sotsialno-demohrafichna-sytuatsiya-vukrayini-shlyakhy-podolannya> [dostęp: 10.05.2024].
- Ruszkowska, M.U., Nazaruk, S.K., Budnyk, O. (2025). Polski system edukacyjny wobec uczniów uchodźców z Ukrainy w ocenie dyrektorów i nauczycieli szkół podstawowych. Badania własne. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 2(196), 127–142. DOI: 10.4467/25444972SM PP.25.010.21824.
- Sordé-Marti, T., Abdul Ghani, A., Almobarak, B., Chiappelli, T., Flecha, A., Hristova, M., Krasteva, A., Kjellberg, F., McQuillan, K., Nixon, E., Qasemi, M., Serradell, O., Aiello, E., Swords, L., Abdulrahman, H.T. (2023). The REFUGE-ED Dialogic Co-Creation Process: working with and for REFUGE-ED children and minors. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 1–9. DOI: 10.1057/s41599-023-01967-6.
- UKRINFORM (2025). *Informacja Amerykańskiego Instytutu Studiów nad Wojnę (ISW)*. <https://www.ukrinform.pl/rubric-politics/4008046-instytut-studiow-nad-wojna-isw-rosja-podejmuje-dziaania-majace-na-celu-rozbudowe-swoich-zdolnosci-militarnych-w-odpowiedzi-na-dziaania-nato.html> [dostęp: 25.06.2025].
- Wiśniewska, J. (2013). Wywiad jako technika gromadzenia danych w badaniach jakościowych. W: K. Ławniczak (red.), *Metody jakościowe i ilościowe w badaniu organizacji i działania Unii Europejskiej*. Warszawa: WNIDP.

ABSTRACT

The aim of this article is to present the original results of a study conducted among primary school principals and local government representatives from the Lviv region in Ukraine. Considering that the war in Ukraine has been going on for over three years, there have been no studies to date assessing the assistance provided to children displaced in the second wave of migration. It is very important to learn about the measures implemented by school principals and local governments in western Ukraine in connection with the admission of children from occupied and displaced areas, as the war is generating many changes in the Ukrainian education system and in the priorities of local government tasks. The study used a diagnostic survey method and two original questionnaires, one addressed to primary school principals and the other to local government representatives from the Lviv region. The study covered a group of 20 primary school principals and eight local government representatives. The research was conducted in 2024 in accordance with ethical principles and with the informed consent of the respondents. The analysis of the results of the research allowed us to learn about the activities of the principals and local government and to determine their algorithm and the need to obtain funds from various sources, especially from foreign aid. Schools demonstrated their ability to adapt in planning the educational process under martial law. The experience gained by Ukrainian local governments and schools during the war can be useful to other countries where armed conflicts arise.

Keywords: displaced pupil; war; migration; elementary school; local government

